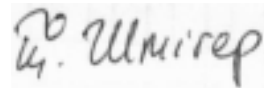

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ШМІГЕР Тарас Володимирович

УДК 81'25 (477) (091) "19"

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ХХ СТОРІЧЧЯ:
КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРІОДИЗАЦІЯ

Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство

Автореферат
 дисертації на здобуття наукового ступеня
 кандидата філологічних наук

Київ – 2008

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ЗОРІВЧАК Роксолана Петрівна,
 завідувач кафедри перекладознавства
 і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
 Львівського національного університету
 імені Івана Франка МОН України

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
ЧЕРЕДНИЧЕНКО Олександр Іванович,
 завідувач кафедри теорії та практики перекладу з
 романських мов імені Миколи Зерова
 Київського національного університету
 імені Тараса Шевченка МОН України

кандидат філологічних наук, доцент
ІВАСЮК Ольга Ярославівна,
 доцент кафедри сучасних іноземних мов і перекладу
 Чернівецького національного університету
 імені Юрія Федьковича МОН України

Захист відбудеться “ 20 ” березня 2008 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.11 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, бульвар Шевченка, 14.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розіслано “ 8 ” лютого 2008 року.

Учений секретар
 спеціалізованої вченої ради,
 кандидат філологічних наук

Л. В. Клименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Історія перекладознавства – наукова дисципліна, яка вивчає розвиток теоретичного осмислення перекладу як важливого чинника на всіх етапах існування різномовного спілкування. Вона є окремим розділом перекладознавства, найтісніше пов'язаним з історичною наукою. Дослідження з історії українського художнього перекладу певною мірою сприяли обґрунтуванню деяких аспектів історії українського перекладознавства. Від 1990-х років стало можливим включати до історії перекладознавства праці, імена та напрями, яких не досліджували через політичні обставини. В українську науку введено факти з історії перекладознавства початку ХХ ст., повернено праці репресованих та невизнаних дослідників, залучено дослідження західноукраїнських науковців міжвоєнного періоду.

ХХ сторіччя – час надзвичайно активного розвитку філології, перетворення її на міждисциплінарну галузь знань. Такий розвиток позначився і на перекладознавстві, розширюючи його терміносистему й поняттєвий апарат та збагачуючи аналітичний інструментарій. Оскільки художній переклад був визначальним у творенні української національної культури і подекуди мав сприятливі умови для розвитку, українські дослідники намагалися теоретично осмислити поточні літературні процеси та вплинути на їх подальший поступ. І. Я. Франко, М. К. Зеров, О. М. Фінкель, В. М. Державин, М. Т. Рильський, О. Л. Кундзіч, Г. П. Кочур, В. В. Коптілов, О. І. Чередниченко, В. І. Карабан, Р. П. Зорівчак, М. О. Новикова, А. О. Содомора розвинули українське перекладознавство від його утвердження у першій чверті ХХ ст. до високого професійного рівня кінця ХХ ст. Водночас, чимало фактів його розвитку ще не стали загальновідомими внаслідок умов, що регламентували використання минулих досліджень. Це особливо стосується міжвоєнного періоду української історії.

Актуальність дослідження зумовлено доконечною потребою комплексно вивчити історію українського перекладознавства ХХ ст. для її цілісного осмислення, провести її періодизацію, виявити особливості перекладознавчої тематики в різні історичні періоди.

Комплексне дослідження передбачає аналіз публікацій, які повністю або частково розглядають проблеми перекладу та представляють нерозривний розвиток української наукової традиції. Важливим і актуальним є вивчення місця українського перекладознавства в інтелектуальній історії України ХХ ст.

Теоретико-методологічну базу дисертації становлять дослідження з методології історіографічного вивчення (І. І. Колесник, М. М. Полужин, Ю. Д. Левін, В. Ю. Шор, М. Івіч), визначення українського, зокрема наукового, друку (В. А. Ігнатієнко, Ю. О. Меженко, Ф. П. Максименко, М. Я. Калинович, Я. Р. Дашкевич, Л. І. Ільницька, Н. В. Зелінська), із періодизації історії світового та українського перекладознавства (Й. А. Багмут, В. Г. Іваненко, О. Б. Тетеріна, Дж. Стайнер), класифікації перекладознавчих дисциплін (В. В. Коптілов, Дж. С. Голмс, А. Поповіч), методики наукової характеристики перекладознавців (І. Я. Айзеншток, Ф. С. Арват, Ю. О. Жлуктенко, Р. П. Зорівчак, Г. П. Кочур, О. І. Чередниченко, М. Н. Москаленко), періодизації історії українського художнього перекладу (М. К. Зеров, Г. П. Кочур, І. В. Корунець, М. Н. Москаленко, М. В. Стріха).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в рамках комплексної наукової теми кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка “Ключові проблеми теорії та історії художнього перекладу. Концепція вишколу перекладачів” (номер держреєстрації 0105U004928), а також держбюджетних тем: “Дослідження перекладацьких поглядів Григорія Кочура та використання їх у практиці сучасного українського художнього перекладу” (номер держреєстрації 0103U001874) та “Український художній переклад як націєтворчий чинник: до історії української перекладної літератури” (номер держреєстрації 0106U001279), які затвердило Міністерство освіти і науки України.

Мета дослідження полягає в осмисленні історії українського перекладознавства ХХ ст. як цілісного процесу та невід'ємного складника історії національної науки й культури.

Досягнення мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- 1) систематизувати факти з історії українського перекладознавства ХХ ст.;
- 2) випрацювати критерії періодизації українського перекладознавства;
- 3) визначити періоди розвитку українського перекладознавства ХХ ст. та виокремити основні аспекти кожного періоду з погляду тематики та методів досліджень;
- 4) простежити процес формування системи теоретичних поглядів української школи перекладознавства в контексті радянського перекладознавства;
- 5) задокументувати джерельну базу перекладознавчих публікацій та охарактеризувати їхню наукову вартість для розвитку українського перекладознавства;
- 6) проаналізувати роль чільних українських науковців у розвитку перекладознавства.

Об'єкт дослідження – розвиток українського перекладознавства ХХ ст.

Предмет дослідження – методика історичних досліджень українського перекладознавства, його періодизація, перекладознавча тематика, становлення та розвиток перекладознавчої терміносистеми й методів перекладознавчого аналізу.

Матеріалом дослідження є публікації, надруковані між 1901 та 2000 рр., що стосуються теоретичного осмислення перекладацьких проблем (понад 3000 публікацій). Вибірково залучено публікації кінця ХІХ ст. та початку ХХІ ст. для об'єктивного висвітлення тягlosti перекладознавчого процесу в Україні. Використано деякі архівні джерела, щоб якнайточніше описати історичні факти та інтерпретувати їх.

Методична основа дослідження. Багатоаспектність роботи зумовила комплексний характер дослідження. Для реалізації поставлених завдань та досягнення зазначеної мети широко застосовано методики перекладознавчого аналізу, а також використано низку наукознавчих методів, зокрема герменевтичний метод.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у ньому вперше:

- розроблено комплексну методику історіографічних досліджень у перекладознавстві;
- обґрунтовано методику встановлення критеріїв періодизації українського перекладознавства;
- визначено періоди в розвитку українського перекладознавства ХХ ст.;
- охарактеризовано розвиток перекладознавства в Україні впродовж ХХ ст.;

- встановлено особливості української школи перекладознавства в різні періоди;
- узагальнено досягнення в галузі теорії, історії, критики та дидактики перекладу з погляду їхнього впливу на загальний розвиток перекладознавства;
- зібрано бібліографію друкованих праць (понад 3000 позицій), які репрезентують українське перекладознавство ХХ ст.;
- проаналізовано проблематику перекладознавчих досліджень у різні періоди;
- введено до наукового обігу рідкісні дослідження першої половини ХХ ст.

Теоретичне значення дисертації полягає у випрацюванні методики встановлення критеріїв дослідження історії перекладознавства та його періодизації; у визначенні особливостей окремих періодів його розвитку; в обґрунтуванні чинників для зіставлення різних перекладацьких концепцій. Дисертаційні висновки можна транспонувати на дослідження історії інших галузей філології.

Практична цінність роботи. Спостереження й результати дослідження можна використовувати у викладанні історії та теорії перекладу, лексикографії. Матеріал дисертації може слугувати основою для спецкурсу „Історія українського перекладознавства” та буде корисним при написанні історії українського художнього перекладу і ширше – інтелектуальної історії України; для вивчення наукового доробку діячів українського перекладу й перекладознавства; для укладання довідкових видань. Бібліографічний покажчик, поданий у Додатку, можна використати для укладання хрестоматій з українського перекладознавства.

На захист винесено такі **твердження**:

1. Історія українського перекладознавства – це галузь перекладознавства, яка вивчає формування та розвиток теорії, історії, критики та дидактики перекладу в рамках української наукової школи. Вибір джерел для вивчення ґрунтується на застосуванні принципів території, авторства та мови.
2. Критерії періодизації українського перекладознавства визначаються: загально-теоретичним рівнем дослідження (вироблення методологічних принципів оцінки якості перекладів, зокрема з погляду їх сучасників та в історично-літературній перспективі), характером теоретичних публікацій і перекладної літератури, а також суспільно-історичними чинниками.
3. Перекладознавча концепція І. Я. Франка (1880-1910-і рр.) цілісно охопила проблеми техніки перекладу, перекладознавчого аналізу та соціології перекладу, які у своїй суті представляють фундаментальні питання теорії, критики та історії перекладу. Оскільки І. Я. Франко – основоположник українського перекладознавства, то можна вважати, що перекладознавство як окрема наукова дисципліна в Україні започатковується у 1880-і рр.
4. Публікації з питань перекладу початку ХХ ст. – це здебільшого рецензії, які інколи виходили за межі жанру й містили чимало узагальнень теоретичного характеру. Головні теми публікацій – відтворення поетики Т. Г. Шевченка у перекладах, біблійний переклад, переклад дитячої літератури. Переклади сприяли чистоті та правильності української мови, яка ставала найвагомим чинником національного єднання. Тому перший період – **критико-теоретичний**.

5. Національне відродження 1920-х рр. стимулювало вивчення історико-соціологічних аспектів перекладу: сприйняття перекладу читачем, значення перекладної літератури для цільової культури, роль перекладача в літературному процесі тощо. Завдяки М. К. Зерову, В. М. Державину, О. М. Фінкелю розвинуто лінгвостилістичний аспект перекладознавчого аналізу. Другий період – це **становлення перекладознавства як наукової та навчальної дисципліни в Україні**.
6. Перекладознавство західноукраїнських земель міжвоєнного часу – невід’ємна частина української науки про переклад. Цьому сприяли контакти зі східно-українськими вченими, еміграція науковців зі Східної України після невдачі Визвольних змагань та подібна тематика досліджень.
7. Третій період (кінець 1940-х – початок 1970-х рр.) – **становлення українського перекладознавства у всесоюзному контексті**. Тематика перекладознавчих досліджень спочатку обмежувалася слов’янськими мовами та літературами, але згодом розширилася на романські й германські мови. Розвинулася теорія віршового перекладу (розвідки М. Т. Рильського); прозового перекладу (праці О. Л. Кундзіча та С. П. Ковганюка); зроблено певний внесок до історії художнього перекладу (статті Г. П. Кочура). Основні положення української школи перекладознавства систематизував та теоретично розвинув В. В. Коптілов.
8. Дослідження останньої чверті ХХ ст. відзначаються **перетворення перекладознавства на міждисциплінарну галузь знань**. Науковці застосовували різні методи наукового аналізу в межах перекладознавчих студій, чим сприяли уточненню його терміносистеми та розширенню аналітичного апарату. Здобуття Україною незалежності позитивно вплинуло на перекладознавство, пожвавивши дослідження з історії перекладу, науково-технічного перекладу та дидактики перекладу.

Апробація результатів роботи. Основні твердження роботи висвітлено на звітних наукових конференціях викладачів Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2003-2007 рр.), засіданнях Методологічного семінару з проблем перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені професора Ю. О. Жлуктенка (Львів, 2003-2007 рр.), щорічних наукових сесій Наукового товариства імені Шевченка (Львів, 2004-2007 рр.), IV Міжнародній науково-практичній конференції „Людина, культура, техніка у новому тисячолітті” (Харків, 23-25 квітня 2003 р.), Міжнародній науково-практичній конференції „Григорій Кочур і український переклад” (Київ, 27-29 жовтня 2003 р.), Всеукраїнській науковій конференції „Переклад як вторинна комунікація” (Харків, 3-4 лютого 2004 р.), Наукових читань „Український переклад від Зерова до сьогодні” (Київ, 20 жовтня 2004 р.), III Міжвузівській конференції молодих учених „Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур” (Донецьк, 15-16 лютого 2005 р.), Всеукраїнській науковій конференції „Актуальні проблеми філології та перекладознавства” (Хмельницький, 12-13 травня 2005 р.), Всеукраїнській науковій конференції „Мови, культури і переклад: Наукова конференція, присвячена пам’яті проф. Юрія Жлуктенка (до 90-річчя від дня народження)” (Київ, 20-21 вересня 2005 р.), Міжнародній науковій конференції „Актуальні питання семантики та лексикографії” (Люблін, Польща, 29-30 вересня 2005 р.),

Всеукраїнській науковій конференції „Григорій Кочур в контексті української культури другої половини ХХ віку” (Львів, 14-15 жовтня 2005 р.), Міжнародному науковому конгресі „Іван Франко: Дух, Наука, Думка, Воля” (Львів, 27-28 вересня 2006 р.), Всеукраїнській науковій конференції „Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу” (Харків, 19-20 квітня 2007 р.).

Матеріали дослідження використовуються на заняттях зі студентами перекладацького відділу й відділу англійської філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка та Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка – з історії й теорії художнього перекладу, лексикографії, теорії науково-технічного перекладу, у спецкурсі “Динаміка розвитку перекладознавчих принципів”.

Повний текст дисертації обговорено на розширеному засіданні кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка 4 липня 2007 року.

Публікації. Результати дисертаційної роботи висвітлено в 14 наукових публікаціях. Шість статей опубліковано у фахових наукових виданнях України, одна – у закордонному виданні, сім – у матеріалах і тезах наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатка. Загальний обсяг дисертації становить 580 сторінок, із них 193 сторінки – основний текст. Список використаних джерел налічує 629 позицій, із них 595 – науково-критичні праці та матеріали періодики, 34 – довідкова література. Додаток містить бібліографічний покажчик „Історія українського перекладознавства ХХ ст.” (понад 3000 позицій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Мета реферованої дисертації – дослідити історію українського перекладознавства ХХ ст. як цілісний процес, встановити критерії та провести періодизацію українського перекладознавства ХХ ст., визначити особливості тематики досліджень у різні періоди та висвітлити роль окремих перекладознавців.

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об’єкт і предмет дослідження, окреслено мету, завдання і методику дослідження, висвітлено наукову новизну роботи, теоретичне і практичне значення отриманих результатів та форми їхньої апробації, сформульовано основні твердження, що винесено на захист.

Перший розділ „Українське перекладознавство на початку ХХ сторіччя” розкриває методику історіографічного вивчення українського перекладознавства, його зв’язок із різними філологічними дисциплінами та стан української перекладознавчої думки у перші десятиріччя ХХ ст.

У **першому підрозділі** проаналізовано засади вивчення історії українського перекладознавства. Доцільно обмежитися вивченням перекладознавчих досліджень із теорії, історії, критики та дидактики перекладу, які проводили українські вчені в Україні та поза її межами як представники єдиної української наукової традиції. До українських учених також належать дослідники інших національностей, які працювали в рамках тієї ж наукової традиції.

Основоположним для українського перекладознавства став доробок І. Я. Франка, тому можна вважати, що сучасне українське перекладознавство бере початок від його перших перекладознавчих публікацій 1880-х рр. Питання періодизації – одне із визначальних у перекладознавчій історіографії. Зважаючи на літературні, літературознавчі, мовознавчі, політичні, суспільні, економічні обставини (їх не можна укласти в одну ієрархію, а треба розглядати як рівноварті чинники), можна виокремити чотири періоди розвитку перекладознавства в Україні:

1. **Критико-теоретичний період** (від початку ХХ ст. до Першої світової війни) – це час активних пошуків основ теорії перекладу, формування терміносистеми та перекладознавчого аналізу в межах літературознавства.

2. **Становлення перекладознавства як наукової та навчальної дисципліни в Україні** (кінець 1910-х – початок 1940-х рр.) – систематизація та теоретичне опрацювання фактів в умовах існування державних наукових установ та вищих навчальних закладів.

3. **Становлення українського перекладознавства у всесоюзному контексті** (від кінця 1940-х рр. до початку 1970-х рр.) – у рамках радянської школи перекладознавства, обговорення буквалізму та розроблення загальних методологічних основ теорії перекладу й перекладознавчого аналізу.

4. **Перетворення перекладознавства на міждисциплінарну галузь знань** (від середини 1970-х рр. дотепер) – розширення методик перекладознавчого аналізу та впровадження нових тем для дослідження; використання досягнень психолінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, культурології тощо.

У **другому підрозділі** зроблено загальний огляд перекладознавчого доробку І. Я. Франка, який так використав досягнення європейської філологічної школи, що деякі його ідеї вражають оригінальністю та стимулюють до подальших пошуків. Він творчо запозичив здобутки літературознавства та розвинув їх для теорії перекладу, зокрема визначив жанр рецензії як головну форму наукового викладу, інтерпретаційно-стилістичний аналіз – як основу для зіставлення оригіналу та перекладу й оцінки останнього, а також виділив складники поняття „вірність перекладу”.

І. Я. Франко уперше послуговується інтерпретаційно-стилістичним методом, проєктованим на перекладознавчий аналіз, цілісно розглядаючи відтворення семантичних і стилістичних деталей художнього твору відповідно до системи оригіналу та авторового задуму. Паралельно дослідник розглядав зі стилістичного боку мовне вираження авторської настанови, доповнюючи цим розуміння цілісної естетичної суті художнього твору. Для літературознавства початку ХХ ст. такий текстуальний аналіз на тлі загальнопоширеної критики став суттєвим кроком уперед, зокрема тому, що дослідник почав використовувати метод кількісних підрахунків для перекладознавчого аналізу. І. Я. Франко обґрунтував вимоги до відтворення поезики Т. Г. Шевченка засобами цільової мови, що є важливою віхою в історії перекладознавчої Шевченкіани.

Найголовніші ідеї І. Я. Франка представляють перекладознавчі пошуки початку ХХ ст. загалом: критики намагалися перевести первинні критерії оцінки перекладів – вірність та чистоту мови – із простих у більш ускладнені поняття.

Саме тому для опису поняття „вірність” застосовували віршознавчі категорії (рима, розмір, еквілінеарність).

У *третьому підрозділі* досліджено вагомість критики перекладу для розвитку теорії перекладу. Рецензенти початку ХХ ст., які розглядали переклади, зробили чимало для встановлення загальних закономірностей теорії перекладу. Тому доцільно вважати рецензії із суттєвими теоретичними твердженнями „розширеними перекладознавчими рецензіями”. Вони значили чимало для українського перекладознавства, оскільки в час його становлення заміняли перекладознавчі статті, піднімали питання перекладознавчого аналізу й містили важливі загальнотеоретичні спостереження-зауваження. Зокрема Микола Євшан та І. М. Лизанівський дослідили сутність відмінностей між першотвором та перекладом, А. В. Ніковський схематично зобразив історію новітнього українського письменства та пояснив засадничі значення перекладу в ній.

Чистота та літературність української мови – важлива проблема усіх перекладознавчих рецензій того часу, оскільки в них ішлося про лексичні та граматичні помилки, які часто засвідчували російський чи польський вплив на усне мовлення української інтелігенції. Мова та переклади стали важливими чинниками творення української нації: вони мали і виховний, педагогічний (переклади дитячих книжок), і політичний характер (обставини видання Євангелія українською мовою).

Другий розділ „Становлення перекладознавства як науки в Україні” присвячено формуванню теорії й історії перекладу як самостійних науково-пошукових дисциплін в період між двома світовими війнами. Цьому сприяли обговорення термінів та принципів перекладознавчого аналізу, публікації монографій, які розглядали питання перекладу, та запровадження навчальних курсів з теорії й практики перекладу.

У *першому підрозділі* проаналізовано розвиток української перекладознавчої думки в Наддніпрянській Україні. Ідея побудови цілком нового суспільства була характерна як для доби Визвольних змагань, так і для 1920-х рр. Те, як вона впливала на перекладознавчу думку, пов’язує перекладацькі інтереси цих двох періодів щодо з’ясування значення перекладу та перекладної літератури насамперед із позицій ідеології, а також розуміння того, як переклад може формувати якісно нове мислення. Зокрема, погляди С. В. Петлюри на тематику перекладної соціалістичної літератури перекликаються із питанням вибору творів для перекладу, про що згодом писав В. М. Державин, а на практиці обстоював М. К. Зеров.

Високий рівень розвитку українського перекладознавства засвідчує велика кількість ґрунтовних праць із питань перекладу, зокрема глибше розглядали проблему співвідношення форми і змісту: дослідники – передусім М. К. Зеров і Г. Й. Майфет – намагалися виділити складники літературного твору, беручи за основу поняття системності в літературному творі. Про інтерпретацію, яка умотивовує деяку маніпуляцію з текстами, згадує Г. М. Іваниця. Згодом ці проблеми дістали теоретичне обґрунтування у концепції перекладу Івана Кулика, зокрема стосовно питання цільового читача. Суть перекладу обговорювали учасники

дискусії 1927-1930 рр. – В. М. Державин, О. М. Фінкель, Г. Й. Майфет та ін. Філософське осмислення об’єкта перекладознавства запропонував С. С. Дложевський.

Численні рецензії на переклади сприяли також удосконаленню перекладознавчого аналізу. Цікаві схеми такого аналізу подали Д. П. Рудик, Ю. Савченко, М. К. Зеров. Діяльність В. М. Державина вплинула на вироблення перекладознавчої рецензії як самостійного наукового жанру. Сприйняття перекладу як націєтворчого чинника (зокрема у статтях І. Я. Франка й М. І. Сагарди) провістило створення нової галузі перекладознавчих студій – історії перекладу. У своїх перекладознавчих розвідках М. К. Зеров, П. І. Тиховський, Л. Арасимович систематизували історичний фактаж та намагалися виділити періоди в історії українського перекладу.

У *другому підрозділі* з’ясовано особливості перекладознавчої концепції М. К. Зерова, її вплив на розвиток перекладознавства в Україні. Дослідник обґрунтував потребу вивчати призабуте власне письменство, греко-римське та новосвропейське письменство, що призвело до усвідомлення літературного процесу як єдності оригінального та перекладного, а також впливу культурного розвитку України на українську мову. Науковець створив власне бачення українського літературного процесу ХІХ ст. крізь призму розвитку українського поетичного стилю, який умовно розділив на три періоди: 1) доба травестій; 2) переспівів (перекладів-травестій); 3) власне перекладів.

Великий внесок М. К. Зерова і до методики вивчення особистості перекладача. Його концепція передбачала аналіз перекладацької особистості у трьох аспектах: 1) загальна літературна ситуація, обставини формування особистості перекладача, особистість перекладача на літературній ниві; 2) завдання перекладача, вибір поезій для перекладу; 3) техніка перекладу (ритміка, евфоніка, лексичний добір) та вплив на мову.

М. К. Зеров не поділяє погляду щодо повної точності віршованого перекладу. Погоджуючись із І. Ф. Анненським, що переклад починається із з’ясування „цілісності” поетичного твору, дослідник говорить про суб’єктивне тлумачення першотвору з погляду стилістики. Вважаючи, що розуміння тексту (а також розуміння історико-літературної генези твору та автора) є основною передумовою перекладання, М. К. Зеров зосереджує увагу на п’яти вимогах до перекладу: 1) лексичний добір; 2) найповніша увага до тропів та фігур; 3) метричні особливості; 4) евфонія першотвору; 5) краса рідної мови. Мовний аспект завжди перебував під пильною увагою Зерова-перекладача і Зерова-теоретика. Аналізуючи історію українського перекладу, він доходить висновку, що переклад для мови є стимулом до мобілізації всіх лексичних і синтаксичних засобів, а отже, перед перекладачами ХІХ ст. стояло дві небезпеки – змішування „високого” і „середнього” стилів та відрив від живої народної основи, штучний синтаксис і невдалі новотвори.

У *третьому підрозділі* проаналізовано перекладознавчу концепцію О. М. Фінкеля, яка ґрунтується на твердженні, що мистецтво перекладу полягає не тільки в тому, щоб відтворити своєю мовою стилістичні особливості оригіналу, а щоб відтворити їх відповідно до наперед заданої тематики. Позиції, із яких О. М. Фінкель вивчав питання перекладу, можна сформулювати так: 1) проблема перекладу – це стилістична проблема, яку можна визначити як завдання знайти

адекватні стилістичні засоби, оскільки передача значень слів, речень та змісту цілого твору жодних труднощів не становить (бо це явища позамовні); 2) можуть існувати різні переклади; 3) переклад передбачає розв'язання проблем між двома полюсами – змістом та формою; стилістичне переосмислення спричиняє також переосмислення змісту; 4) визначальні засади перекладу такі: **що** перекладати, **для кого** перекладати, і **для чого** перекладати; 5) точність – історична: що було точним в одну епоху, може бути неточним в іншу.

Міцне підґрунтя розвитку українського перекладознавства заклав перший в Україні та в усьому Радянському Союзі систематичний підручник із питань перекладу О. М. Фінкеля „Теорія й практика перекладу” (1929). Як підсумок найважливіших європейських та українських досліджень, у монографії розглянуто всі головні жанри перекладу із залученням відповідного філологічного категорійного апарату. У 1930-х рр. – попри започаткування нових наукових періодичних видань – теорія перекладу пережила значний спад на східноукраїнських теренах унаслідок репресій.

Мета *четвертого підрозділу* – дослідити внесок у розвиток українського перекладознавства західноукраїнських вчених, зокрема Є. Ф. Маланюка, Л. Ю. Луцтва, Б. С. Лепкого, М. І. Рудницького та ін. У цій царині теж працювали емігранти, які покинули Східну Україну після Визвольних змагань, – І. І. Огієнко, В. К. Королів-Старий, П. І. Зайцев, О. Ф. Бурггардт. У дисертації обґрунтовано, що ці дослідження становлять повноправну частину всеукраїнського перекладознавства. Серед головних тем – історія перекладу, переклад Біблії, віршовий переклад, ідеологічні передумови перекладу тощо. Тематика не була такою багатогранною, як у Радянській Україні до 1932 р., що зумовлено насамперед відсутністю науково-освітньої системи державного рівня та належної видавничої бази. Позитивно, що у Західній Україні для цього періоду, який протривав до 1939 р., характерне ґрунтовне дослідження перекладів Біблії та античної літератури українською мовою. Після Другої світової війни науковцям об'єднаної України довелося виробляти нові принципи перекладознавчих пошуків.

У **третьому розділі „Українське перекладознавство середини ХХ століття”** здійснено аналіз перекладознавчих публікацій від кінця 1940-х до початку 1970-х рр. *Перший підрозділ* висвітлює внесок М. Т. Рильського до розвитку української перекладознавчої думки, наукова діяльність якого стала містком між теоретичною спадщиною українських дослідників 1920-х рр. та теорією поетичного перекладу й історією художнього перекладу 1950-х рр. Не згадуючи імені М. К. Зерова, учений використовував та розвивав його ідеї про історію українського художнього перекладу ХІХ ст. як історію вироблення високого стилю в українській поезії. М. Т. Рильський розвинув теорію перекладу, долучивши чимало нових питань, зокрема щодо перекладу із близькоспоріднених мов, граматичних та лексичних проблем перекладу тощо.

У *другому підрозділі* виявлено головні риси розвитку українського перекладознавства цього періоду. Сталінські репресії, воєнні умови та повоєнні ідеологічні чистки спричинили те, що українське перекладознавство втратило провідних науковців та змогу використовувати здобутки попередніх епох. Тому

перше повоєнне п'ятиріччя можемо назвати „критичним” з огляду на те, що в той час з'явилося лише дві теоретичні статті Є. І. Старинкевич, декілька статей з історії українського художнього перекладу і рецензії, які становили більшість публікацій. Від середини 1950-х рр., а саме від початку хрущовської відлиги, активізуються перекладознавчі дослідження, розширюється тематика: історики перекладу могли досліджувати не тільки українсько-російські та українсько-слов'янські літературні взаємини, а й вивчати західноєвропейських класиків.

Від практики перекладу до її теорії звернулися О. Л. Кундзіч та С. П. Ковганюк, які ґрунтовно досліджували своєрідності прозового перекладу. Внаслідок офіційної політики наближення української мови до російської, що позначилася на внесенні самовільних редакторських виправлень у тексти перекладів, а також у результаті загальної русифікації, українські переклади наповнювалися лексичними та синтаксичними кальками з російської мови. Завдяки абсолютному буквалізму створилася особлива перекладацька мова, проти якої на високому теоретичному рівні виступали українські філологи.

Упродовж 1950-60-х рр. спостерігаємо зародження мовознавчого підходу до вивчення перекладу, чому сприяли періодичні видання „Мовознавство”, „Лексикографічний бюлетень”, наукові збірники. Як самостійна наукова система цей напрям сформувався пізніше.

Саме від цього часу можемо говорити про радянську теорію перекладу як сутнісне поняття, а не таке поняття, що окреслюється лише часовими та просторовими ознаками. Формуванню спільної школи радянського перекладознавства сприяли численні наради та з'їзди; багато уваги літературним справам у союзних республіках присвячував журнал „Дружба народів”; великий вплив мали періодичні збірники „Мастерство перевода” і „Тетради переводчика”, на сторінках яких виступали найавторитетніші дослідники Радянського Союзу. „Мастерство перевода” було найвагомим виданням такого плану, його поширеність та популярність досягли найвищих позначок, а тому розвідки українських науковців були відомі в усьому Радянському Союзі. Основою всесоюзної теорії перекладу стали дослідження К. І. Чуковського, І. О. Кашкіна, А. В. Федорова, Г. Р. Гачечиладзе та інших, серед яких і студії українських учених – М. Т. Рильського, О. Л. Кундзіча, Г. П. Кочура.

У 1960-х рр. спостерігається активізація досліджень з історії українського художнього перекладу, чому сприяють літературні збірники, газети та журнали (найбільше журнал „Всесвіт”), а також велика бібліографічна робота. Значний внесок зробив Г. П. Кочур, який, продовжуючи традиції М. К. Зерова, створив декілька вичерпних нарисів з історії української Шекспіріани, Дантеани тощо. З проблем історії перекладу почали захищати дисертації та видавати книги, що суттєво підвищило теоретичний рівень історії перекладу як дисципліни, а також поглибило розуміння розвитку національного літературного процесу. Чимало сприяли цьому і бібліографії М. М. Греська, М. О. Мороза та М. О. Назаревського.

Найбільший внесок у розвиток теорії перекладу цього часу зробив В. В. Коптілов. Розглядаючи не поодинокі історичні факти, а систематизуючи історію перекладів зі світових класиків, він зміг охопити і проблемами перекладацької множинності, і перекладацької інтерпретації, і видозміни текстового

перевираження (стилізації). Праці В. В. Коптілова не можна вважати суто літературознавчими, оскільки лінгвістична проблематика (як наслідок української перекладознавчої традиції) теж наявна у його статтях. Без сумніву, лінгвістика, не розроблена належно для аналізу текстового рівня, ще не могла мати значного впливу на перекладознавство, але вже закладалася певні основи. Тому В. В. Коптілов запропонував проводити перекладознавчий аналіз на фонетичному, ритмічному, лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

У четвертому розділі „Українська школа перекладознавства останньої чверті XX сторіччя” висвітлено розвиток українського перекладознавства від середини 1970-х рр. до 2000 р. Мета *першого підрозділу* – узагальнити внесок українських науковців у перекладознавство, проаналізувати розвиток перекладознавчого аналізу в Україні від середини 1970-х рр. до кінця 1980-х рр. Головні здобутки перекладознавства цього часу такі: розширення та стабілізація терміносистеми, уточнення класифікації перекладознавчих дисциплін, вироблення методик перекладознавчого аналізу, закладення основ теорії жанрів перекладу, розвиток дидактики перекладу. Зміни, які відбулися в мовознавстві впродовж 1950-1960-х рр., настільки вплинули на якісний розвиток перекладознавства з середини 1970-х рр., що доречно говорити про новий етап перекладознавства. На таку зміну вплинули лінгвостилістика, контрастивістика, психолінгвістика, студії з комунікації, етнолінгвістики, соціокультурології, які додали нові аспекти до вивчення перекладу. Це час становлення перекладознавства як міждисциплінарної галузі знань із залученням результатів і методів соціології, психології, естетики, математики, а також найновіших методів з інших філологічних дисциплін (фразеології, лексикології, галузевого термінознавства, граматичної семантики тощо). Аналіз мовних особливостей перекладу виходив за межі суто лінгвістичної проблематики і містив вивчення мовних норм згідно з естетичними та історико-культурними обставинами. Лінгвістична термінологія стала визначальною для опису літературних жанрів, а тому зникла підстава для виділення двох теорій перекладу – мовознавчої та літературознавчої.

Остаточою закріплюється у цей час термін „перекладознавство”, який влучно відображає міждисциплінарну суть науки про переклад із розлогим об’єктом дослідження та численними методами. Очевидно, такий широкий підхід позитивно позначився на кількісних аспектах вивчення перекладу, адже у наукових вісниках та збірниках почало з’являтися більше власне перекладознавчих статей. Вершинним досягненням української школи перекладознавства став спеціалізований періодичний науковий збірник „Теорія і практика перекладу” Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (головний редактор – О. І. Череди́ченко), який об’єднав усіх перекладознавців України, а також залучив фахівців з інших республік Радянського Союзу та деяких інших країн.

У *другому підрозділі* зосереджено увагу на особливостях перекладознавчих досліджень після здобуття Україною незалежності, коли в поступі теоретичного перекладознавства чільне місце посіли історія перекладу, зокрема питання про історико-культурологічне значення перекладу, проблеми біблійного й науково-технічного перекладу, а також новітні лінгво- та соціокультурологічні студії пере-

кладу. Визначальними для розуміння перекладознавчого розвитку є автореферати дисертацій. Розгляд перекладознавчих досліджень на зламі XX і XXI сторіччя дає підстави стверджувати, що останній період триває і далі, тому встановлювати його кінець не варто.

ВИСНОВКИ

У дослідженні обґрунтовано критерії періодизації українського перекладознавства XX ст., здійснено періодизацію, проведено системний аналіз перекладознавчих публікацій в Україні впродовж XX ст., досліджено розвиток перекладознавчих дисциплін та узагальнено внесок українських науковців у розвиток перекладознавства.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

1. Історія українського перекладознавства вивчає різножанрові джерела, що стосуються теорії, історії, критики та дидактики перекладу в рамках єдиної української наукової традиції. Обґрунтовану в дисертації історіографічну модель побудовано на трьох основних критеріях джерельної бази (національність, територія та мова), трьох критеріях історіографічного дослідження (наукове середовище, іманентність та відповідність), двох критеріях історичного опису (хронологічність та наукова спадковість), – однак, не абсолютизуючи жодного з них. Критерії періодизації зумовлено тематикою та методикою досліджень, співвідношенням зі світовим контекстом, суспільно-політичними умовами, літературною політикою держави та діяльністю знакових постатей у розвитку теорії й методики перекладу.

2. Формуванню українського перекладознавства сприяли не тільки вчені-українці, а й науковці інших національностей, які не представляють інших наукових традицій. Критерій наукової оригінальності та спадковості – основний у таких дослідженнях. Територіальний критерій досить умовний, адже науковці розрізних етнічних українських земель брали участь у творенні єдиного українського перекладознавства. Заслужують на увагу також важливі наукові еміграційні центри у Варшаві та Празі, які безпосередньо впливали на розвиток науки на західно-українських теренах у міжвоєнний час. Натомість дальші наукові центри – Західної Європи, Північної та Південної Америки – та діаспора, яка утворилася після Другої світової війни, не мали визначального впливу на українське перекладознавство.

3. Переклад, який останньої третини XIX ст. сягнув високого рівня розвитку (власне переклади замінили травестії та переспіви), зміг забезпечити матеріал для визначення критеріїв якості перекладу та усвідомлення, якою мірою вони відрізняються з історичного й типологічного поглядів. Ці питання є основою перекладознавчої концепції І. Я. Франка, який обґрунтував націєтворче значення перекладу, започаткував перекладознавчий аналіз у контексті інтерпретаційно-стилістичної методики, вивчав питання теорії та історії художнього перекладу. Саме тому перекладознавчу концепцію І. Я. Франка, яка формувалася впродовж 1880-1910-х рр., доцільно вважати основоположною для українського перекладознавства.

4. Перший період українського перекладознавства охоплює час наукової діяльності літературознавців від початку XX ст. до закінчення Першої світової

війни, зокрема дослідження І. Я. Франка. Цей період вважаємо критико-теоретичним, оскільки критика формулювала перші теоретичні твердження, а головним науковим жанром того часу була рецензія. Розглядаючи та аналізуючи переклади, рецензенти зробили чимало для визначення загальних перекладацьких закономірностей. Терміносистема та перекладознавчий аналіз відображають рівень загального розвитку літературознавства. Набувають актуальності такі питання, як чистота та літературність української мови (грамотність перекладів), політична значущість перекладів (видання Євангелія українською мовою), педагогічний аспект перекладів (переклади дитячих книжок) тощо.

5. Другий період – становлення перекладознавства як наукової та навчальної дисципліни в Україні (після Першої світової війни до Другої світової війни) – вагомий для українського перекладознавства. Дослідники розглядали, як український читач сприйме переклади – із часової перспективи (Г. М. Іваниця) чи просторової (Іван Кулик). Такі розв'язки модифікували вибір перекладацької стратегії. Науковці також досліджували переклади в діахронному плані, намагаючись визначити, які давні переклади можна рекомендувати сучасному читачеві. Саме історичні дослідження могли засвідчити місце перекладної літератури у цільовій культурі (М. К. Зеров, В. М. Державин), виявити розвиток мовних засобів під впливом перекладів (М. К. Зеров, А. В. Ніковський), з'ясувати особливості перекладів того ж автора в різні періоди (П. І. Тиховський, Л. Арасимович). До становлення історії перекладу як окремої дисципліни найбільше причинився М. К. Зеров. Його курс історії української літератури XIX ст. охоплював перекладну літературу як рівноцінну частину української літератури та формулював окремі критерії для оцінки перекладів у різні періоди літературного процесу. О. М. Фінкель розвинув лінгвостилістичну концепцію перекладу, у межах якої виділено три види перекладу – прозовий нехудожній, прозовий художній та віршовий. Це велике досягнення для українського перекладознавства, адже запропоновано напрями майбутніх досліджень щодо часткових теорій перекладу, вперше цілісно розглянуто науково-технічний переклад, сформульовано поняття перекладацької множинності та досліджено явище автоперекладу.

6. Завдяки відсутності ізоляції західноукраїнських науковців та науковій еміграції зі Східної України після Визвольних змагань, східно- та західноукраїнські дослідження відрізнялися не методологічно, а тематично. Перекладознавчі студії Біблії активно розвивалися на Східній Україні під час Визвольних змагань – з'явилося декілька статей, головні історичних (М. І. Сагарди). Коли радянська влада припинила будь-які дослідження такого типу, їх і далі проводили в західноукраїнських наукових центрах. Поглибленню методологічних основ біблійного перекладу сприяла перекладацька та наукова діяльність І. І. Огієнка. На сторінках західноукраїнських часописів більше дискутували про переклади з античної літератури. Шевченкова тематика доповнює (або продовжує) перекладознавче шевченкознавство, основи якого заклали Іван Кулик та Г. Й. Майфет.

7. Третій період українського перекладознавства (після Другої світової війни до початку 1970-х рр.) – становлення українського перекладознавства у всесоюзному контексті – частково повторює установчі процеси першої половини XX ст. Посилю-

ється мовознавчий аспект у теорії перекладу (статті С. І. Старинкевич 1946-1947 рр.). Історія перекладу спершу розвивалася в напрямку слов'янських мов та літератур, оскільки саме ця тематика охоплювала зв'язки української літератури з російською та літературами т. зв. країн народної демократії. І тільки під час хрущовської відлиги активізувалися вивчення зв'язків із західноєвропейськими літературами. Г. П. Кочур представив у загальних рисах концепцію історії українського художнього перекладу, а його деякі статті, позначені науковою відвагою їхнього автора, могли б стати розділами окремого підручника. Г. П. Кочур та М. Т. Рильський продовжували традиції перекладознавчої школи М. К. Зерова. М. Т. Рильський акцентував на лексико-семантичному збагаченні цільової мови, використовуючи концепцію М. К. Зерова про розвиток високого стилю української літературної мови, а також суттєво доповнив віршову теорію перекладу студіями з граматичних проблем перекладу.

8. Саме тоді сформувалося радянське перекладознавство як єдина наукова система. Провідне місце належало російській школі, принципи якої використовувала й українська школа, хоча тлумачила їх по-своєму. Зокрема в дискусії про буквализм О. Л. Кундзіч та С. П. Ковганюк звертали увагу на адекватну інтерпретацію текстів та на правильність української мови, ведучи таким чином і теоретичну дискусію, і чинячи опір русифікаторській політиці режиму. Тримаючи в полі зору естетику художнього твору і водночас його мовну структуру, українські дослідники завжди розглядали мово- та літературознавчі пошуки як рівноцінні для розвитку теорії перекладу. В. В. Коптілов систематизував та осмислив здобутки повоєнного українського перекладознавства, обґрунтував основні поняття, терміни та положення перекладознавства, визначив його місце серед інших філологічних дисциплін, удосконалив методіку перекладознавчого аналізу. Його праці забезпечили надійні підвалини для подальшого розвитку перекладознавства.

9. Перекладознавчі дослідження останньої чверті XX ст. виділено в окремий період – перетворення перекладознавства на міждисциплінарну галузь знань. Розширення методик перекладознавчого аналізу сприяло удосконаленню терміносистеми та аналітичного апарату перекладознавства. Розвиток інтерпретаційно-культурологічного підходу до перекладу передбачав поглиблення проблематики перекладацьких рішень та норм з погляду цільової літератури й культури. Охоплено широкий спектр проблем міждисциплінарного характеру.

10. Дослідження з історії перекладу активізувалися від 1990-х р. Переклад почали розглядати як націєтворчий чинник, як чинник утвердження українства. Ідеї таких досліджень запозичували з лінгвокультурології та теорії полісистеми. Застосувати отримані результати можна, створюючи підручники з історії українського художнього перекладу, повної історії української літератури, історії української культури. Затвердження державного статусу української мови на території України сприяло становленню її як мови науки й техніки, а це стимулювало дослідження у галузі перекладу термінів, відтворення звучання іншомовних власних назв українською мовою та українських – іноземними мовами, жанрових проблем науково-технічного перекладу. Така ситуація зумовила ще більшу потребу в підручниках із перекладу, де б українська мова була цільовою або вихідною.

11. Тематика перекладознавчих досліджень ХХ ст. надзвичайно багата. Переклад як складне суспільне та філологічне явище досліджували І. Я. Франко, М. К. Зеров, В. М. Державин, О. М. Фінкель, Г. Й. Майфет. Саме їхні праці розпочали дискусію про жанри перекладу, яка і до сьогодні залишається в центрі теоретичних пошуків. Над усталенням жанрології перекладу працювали В. В. Коптілов, М. О. Новикова, О. І. Чередниченко, О. В. Дзера. Різними були аксіологічні критерії перекладу – вірність (П. О. Богацький, В. М. Гнатюк, А. Ю. Кримський, М. Т. Рильський, Б. Ф. Якубський), точність (М. Т. Рильський), адекватність (Ю. О. Жлуктенко, Я. Г. Коваль, О. С. Медвідь, М. О. Новикова) і еквівалентність (Л. Б. Алефиренко, С. М. Желізна, Ю. О. Жлуктенко, М. О. Новикова). Найбільше праць присвячено різним аспектам віршованого перекладу – історичному (М. К. Зеров, В. В. Коптілов, Г. П. Кочур, О. В. Дзера), просодичному (М. Т. Рильський, Борис Тен), інтерпретаційному (М. О. Новикова) та ін. Питання прозового перекладу опрацьовували О. М. Фінкель, О. Л. Кундзіч, С. П. Ковганюк, Л. А. Гасвий та ін. Хоча науково-технічний переклад не часто був об'єктом дослідження, праці Е. Ф. Скороходька, В. І. Карабана, Т. Р. Кияка, Ф. А. Циткіної засвідчують його високий розвиток. У другій половині ХХ ст. розвинулася мовознавча тематика перекладознавства. Загальні оглядові роботи (С. І. Старинкевич та М. Т. Рильського) поглиблюються тематичними дослідженнями про переклад фразеологізмів та реалій (Р. П. Зорівчак), просторіччя і жаргону (О. С. Медвідь, В. І. Грицотенко), інверсії (Н. М. Балаян) тощо. Лінгвостилістика відкрила нові шляхи для дослідження словесного образу (П. О. Бех, Л. Л. Букреєва, Г. М. Дима, Р. П. Зорівчак, О. І. Чередниченко). Лінгвокультурологічні особливості перекладу активно вивчали в останній чверті ХХ ст. М. О. Новикова, О. І. Чередниченко, І. М. Шама. Дидактику перекладу теоретично осмислювали О. М. Фінкель, О. І. Чередниченко, Р. П. Зорівчак, чії дослідження доповнюють практичні посібники Ю. О. Жлуктенка, В. І. Карабана, Я. Г. Ковалю, І. В. Корунця, О. М. Панасєва, О. Є. Семенця, О. І. Чередниченка.

12. Націтворче значення перекладу не завжди можна було вивчати, хоча воно було засадничим для української культури ХХ ст. Такі дослідження започаткував І. Я. Франко та продовжили М. К. Зеров, О. І. Білецький, частково В. М. Державин, Г. П. Кочур. В останнє десятиріччя ХХ ст. що тематику ґрунтовно опрацьовують Р. П. Зорівчак, М. Н. Москаленко, М. О. Новикова, М. В. Стріха, О. І. Чередниченко. Перекладознавче шевченкознавство – одна з найпопулярніших тем, починаючи від студій Івана Кулика, Г. Й. Майфета, Л. Ю. Луціва, Ілька Борщака, Є. Ф. Маланюка, П. І. Зайцева, І. Дубицького, Р. С. Смаль-Стоцького. Після Другої світової війни такі публікації містили збірники щорічної шевченківської конференції під керівництвом Є. П. Кирилюка. З'являлися також монографії (Я. М. Погребенник, В. П. Фурніки) та дисертації (Г. М. Дими, О. В. Жомніра, Л. М. Задорожної, Р. П. Зорівчак, О. О. Миронова, М. М. Павлюка). Чимало уваги дослідники приділяли перекладам Біблії (І. І. Огієнко, М. І. Сагарда, В. І. Сулима), античної літератури (Борис Тен, Є. М. Грицак, Є. Ю. Пеленський, А. О. Содомора) і творів В. Шекспіра (М. Т. Ажнюк, В. Ф. Лазурський, С. І. Ткаченко, І. Я. Франко, М. С. Шаповалова).

13. Упродовж ХХ ст. українське перекладознавство здолало довгий і складний шлях. Не всі перекладознавчі дослідження вдалося виявити і належно опрацювати. Зокрема варто дослідити творчий доробок перекладачів відповідно до їхніх теоретичних концепцій, використати багатий епістолярій; потрібно осмислити наукові здобутки української діаспори. Однак уже проаналізований матеріал свідчить про унікальність та високий рівень української школи перекладознавства, що посідає самостійне місце у світовому перекладознавстві.

Отже, дослідження охопило основні аспекти розвитку українського перекладознавства ХХ ст. Результати дослідження є внеском до історії та теорії перекладу, лексикології, бібліографознавства, загальної історії української філології та культури, історіографічного наукознавства. В укладеному бібліографічному покажчику „Історія українського перекладознавства ХХ ст.” представлено перекладознавчі публікації 1901-2000 рр. Матеріал зібрано на основі розшуків праць окремих авторів та через суцільний перегляд близько 60 періодичних видань. Покажчик сприятиме укладанню перекладознавчих спецкурсів, зокрема спецкурсу „Історія українського перекладознавства”, та подальшим дослідженням з теорії, історії, критики та дидактики перекладу.

Основний зміст дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Микола Зеров та Максим Рильський: тяглість перекладознавчої традиції // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – Вип. 15. – С. 86-91.
2. Перекладознавчий доробок Миколи Зерова // Вісник Львів. ун-ту. Серія іноземні мови. – 2005. – Вип. 12. – С. 289-296.
3. Володимир Державин: теорія і критика перекладу // Збірник Харків. іст.-філол. т-ва / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; Харків. іст.-філол. т-во. – 2005. – Т. 11. – С. 205-214.
4. Погляди Максима Рильського на віршований переклад // *Studia Germanica et Romanica* / Донецьк. нац. ун-т. – 2005. – Т. 2, № 3 (6). – С. 86-95.
5. Франкові перекладознавчі ідеї у працях дослідників ХХ сторіччя // *Записки Наук. т-ва ім. Шевченка*. – 2005. – Т. 250: Праці Філол. секції. – С. 527-536.
6. Перекладознавчі дослідження на сторінках журналу „Мовознавство” (1967-2000) // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – Вип. 17: (До 90-річчя від дня народження професора Ю. О. Жлуктенка). – С. 459-465.

Додаткові публікації:

7. *Ukrainian dictionaries and translation: A historical perspective of the 20th century // Further Insights into Semantics and Lexicography* / Ed. by U. Magnusson, H. Kardela, A. Głaz. – Lublin: Wyd-wo UMCS, 2007. – P. 139-149.

Тези й матеріали доповідей на конференціях:

8. До питання перекладознавчого аналізу: історія та методологія // Збірник робіт ІV Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених „Людина, культура, техніка в новому тисячолітті” [X., 24-26 квіт. 2003 р.]. – Х.: Вид. центр „ХАР”, 2003. – С. 199-201.

9. Олександр Фінкель – теоретик українського перекладу // Григорій Кочур і український переклад: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (К.; Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.) / Редкол. О. Чердніченко (голова) та ін. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. – С. 272-278.
10. М. Зеров та М. Рильський: тяглість традиції: [Тези] // Український переклад від Зерова до сьогодні: Наук. читання (К., 20-21 жовт. 2004 р.): Програма і резюме доповідей / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т філології. – К., 2004. – С. 7-8.
11. Концепція віршованого перекладу Максима Рильського // Матеріали III Міжвуз. конф. молодих учених „Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур” (Донецьк, 15-16 лют. 2005 р.). – Донецьк, 2005. – С. 54-55.
12. „Книгарь” та українське перекладознавство // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Матеріали Всеукр. наук. конф. 12-13 трав. 2005 р. / МОН України. Хмельницьк. нац. ун-т. – Хмельницький, 2005. – С. 189-191.
13. Перекладознавчі дослідження на сторінках журналу „Мовознавство” (1967-2000): [Тези] // Мови, культури і переклад: Наук. конф., присвячена пам’яті проф. Юрія Жлуктенка (до 90-річчя від дня народження) (К., 20-21 верес. 2005 р.): Програма і резюме доповідей / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ін-т філології. – К., 2005. – С. 47-48.
14. Внесок Олександра Фінкеля у розвиток перекладознавчого аналізу в Україні // Актуальні проблеми перекладознавства та методики навчання перекладу: Матеріали Четвертої Всеукр. наук. конф. 19-20 квіт. 2007 р. / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Ф-т інозем. мов. – Х., 2007. – С. 155-156.

АНОТАЦІЇ

Шмігер Т. В. Історія українського перекладознавства XX сторіччя: ключові проблеми та періодизація. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2007.

У дисертації досліджено становлення та розвиток перекладознавства в Україні впродовж XX ст. У роботі узагальнено внесок перекладознавців України у творення теорії, критики, історії та дидактики перекладу як окремих наукових та навчальних дисциплін. Удосконалення перекладознавчого аналізу найбільше сприяло становленню та розвитку перекладознавства в Україні. Доцільно розділити історію перекладознавства XX ст. на чотири періоди, які відображають специфіку тематики та методології досліджень. Хоча окремі українські землі перебували у складі різних держав, перекладознавство розвивалось як єдина наукова школа, оскільки єдиним був і загальнолітературний процес. З’ясовано особливості української школи перекладознавства у контексті всесоюзної школи у другій половині XX ст. Окремо розглянуто перекладознавчі концепції І. Я. Франка, М. К. Зерова, О. М. Фінкеля, М. Т. Рильського. Також проаналізовано внесок В. М. Державина, Р. П. Зорівчак, С. П. Ковганюка, В. В. Коптілова, Г. П. Кочура, О. Л. Кундзіча,

Г. Й. Майфета, М. О. Новикової, О. І. Чердніченка та інших перекладознавців у контексті загального розвитку українського перекладознавства.

Ключові слова: українське перекладознавство, історія перекладознавства, теорія перекладу, критика перекладу, історія перекладу, перекладознавчий аналіз, перекладознавча концепція, дидактика перекладу.

Шмігер Т. В. История украинского переводоведения XX века: ключевые проблемы и периодизация. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2007.

В диссертации исследованы становление и развитие переводоведения в Украине на протяжении XX в. Обобщен вклад переводоведов Украины в создание теории, критики, истории и дидактики перевода как отдельных научных и учебных дисциплин. Установлено, что усовершенствование переводоведческого анализа содействовало становлению и развитию переводоведения в Украине. Предложена периодизация истории переводоведения XX в.: выделены четыре периода, отражающих специфику тематики и методологии исследований. Хотя отдельные украинские земли находились в составе разных государств, переводоведение развивалось как единая научная школа, поскольку единым был и общелитературный процесс. Выяснена специфика украинской школы переводоведения в контексте всесоюзной школы второй половины XX в. Отдельно рассмотрены переводоведческие концепции И. Я. Франко, М. К. Зерова, А. М. Фінкеля, М. Ф. Рильского; проанализирован вклад В. Н. Державина, Р. П. Зорівчак, С. П. Ковганюка, В. В. Коптілова, Г. П. Кочура, А. Л. Кундзіча, Г. Й. Майфета, М. А. Новикової, А. И. Чердніченко и других переводоведов в развитие украинского переводоведения.

Ключевые слова: украинское переводоведение, история переводоведения, теория перевода, критика перевода, история перевода, переводоведческий анализ, переводоведческая концепция, дидактика перевода.

Shmiger T. V. A History of Ukrainian Translation Studies in the 20th Century: Key Issues and Periodization. – Manuscript.

A dissertation for the Scholarly Degree of Candidate of Philology, Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – The Taras Shevchenko National University in Kyiv. – Kyiv, 2007.

The dissertation highlights the main concepts, issues and periods of 20th-century Translation Studies in Ukraine. This is the first exhaustive study of the contributions of Ukrainian researchers to the development of Translation Studies, a many-sided analysis of the topics discussed and of the methods applied. An attempt has also been made at defining Ukrainian Translation Studies and developing criteria for its periodization. The dissertation consists of an introduction, four chapters, conclusions, a list of references and an appendix.

Chapter 1 discusses the methods of historiographic study, criteria and periodization of 20th-century Ukrainian Translation Studies and explores translation research in Ukraine during the first decades of the 20th century. The history of Ukrainian Translation Studies surveys the research performed by Ukrainian scholars in and beyond Ukraine covering translation theory, history, criticism and didactics within the framework of the unitary Ukrainian academic tradition. The concept of 'Ukrainian scholar' also includes researchers of other nationalities who worked in Ukraine within the same research tradition. It is shown that, on the basis of literary, academic, political, social, cultural, economic criteria, 20th-century Ukrainian Translation Studies can be divided into four periods:

1. **The critical and theoretical period** (early 20th century up to WW1) is characterized by the search for the foundations of translation theory, its system of terms and its methods of analysis within the general framework of Literary Studies.

2. **The establishment of Translation Studies as a scholarly and academic discipline in Ukraine** (from the end of WW1 to the end of WW2) provides the systematization and theoretization of the scholarship performed under the influence of higher educational and research institutions.

3. **The development of Ukrainian Translation Studies within the context of the Soviet Union** (late 1940s – early 1970s) posits Ukrainian research as a part of the Soviet school of Translation Studies when scholarly discourse focused on literalism and general methodological prerequisites.

4. **The transformation of Translation Studies into an interdisciplinary field of scholarship** (mid-1970s till the present time) expands the methods and topics of translation analysis by applying developments in psycholinguistics, sociolinguistics, ethnolinguistics, cultural studies etc.

At the turn of the 20th century the impulse for developing a modern theory of translation came from literary reviewers interested in the poetic and social aspects of translation. With remarkable insight, I. Franko pinpointed the main problems of Translation Studies Analysis (its interpretational and stylistic orientation), translation theory and history (the nation-shaping role of translation) and in many respects marked out the lines along which future research would proceed.

Chapter 2 traces the formation of translation theory in interwar Ukraine. The years following the 1917 Revolution saw a surge in translation activity and research. The country's best scholars completed great work, raising translation research to a new level. In an effort that ran parallel to the search for the components of a literary text undertaken by M. Zerov, B. Yakubs'kyi and H. Mayfet, attempts were made by H. Ivanytsia and Ivan Kulyk to develop a theory of translation interpretation and manipulation.

Great progress in translation theory is evident in the translation essence discussion involving the leading Translation Studies researchers V. Derzhavyn, O. Finkel' and H. Mayfet. M. Zerov's conception proved invaluable not only in providing a framework for developing translation history as an academic discipline, but also in guiding the practice of verse translation and the description of the translator's personality. M. Zerov shaped translation history as a distinct discipline, while O. Finkel' advanced the linguostylistic theory of translation. Among the most important achievements by West

Ukrainian scholars – Ye. Malaniuk, L. Lutsiv, B. Lepkyi, M. Rudnyts'kyi – during this period were studies of translation history, Bible translation, verse translation and ideology in translation. A great contribution was made by the East Ukrainian émigré scholars I. Ohiyenko, V. Koroliv-Staryi, P. Zaytsev, O. Burghardt. These research papers constitute a rightful part of all-Ukrainian scholarship.

Chapter 3 is devoted to translation research from the late 1940s till the early 1970s. The late 1940s saw a revival of translation reviews, showing an interest in many current issues of translation theory, placing priority on Slavonic literary communication. Since the 1950s, the range of topics had grown wider, and research into translation history was stimulated by H. Kochur's translation and research activities as well as by literary magazines, esp. "Vsesvit". It is also manifested in the publication of numerous bibliographical guides containing data about translations in Ukrainian literature. This period witnessed theoretical investigations into translation within a linguistic framework, carried out by Ye. Starynkevych and partially M. Ryl's'kyi. O. Kundzich's and S. Kovhaniuk's theory of poetic language in prose translation strove from the outset for semantic exactitude and displayed a resistance to the Russification policy of the Soviet government. The Russian-Ukrainian translationese was severely criticized.

The multinational nature of the Soviet Union contributed much to the growing demand for translation research in that time. The Soviet school of Translation Studies had ontologically stemmed from different national schools of thought, and Ukrainian researchers occupied a particular place in it. A breakthrough was made by V. Koptilov who investigated key theoretical problems (basic terms and concepts of Translation Studies, translation multiplicity, interpretation, methods of Translation Studies analysis).

Chapter 4 summarizes the contribution to Ukrainian Translation Studies made by scholars in the last two decades of the 20th century. The linguistic theory of translation developed alongside general linguistics, contrastive linguistics, sociolinguistics, text linguistics and other areas of linguistic research. The broad concept of macrolinguistics allowed for the extensive use of linguistic methods to describe the formal, semantic and cognitive aspects of translation. The years following Ukrainian Independence (1991) radically changed the nature of translation practice and research in general. The abolition of censorship has made some research activities possible which had previously been regarded as inadmissible on ideological grounds, like considerations of the nation-shaping role of translation as well as some historical issues and sci-tech translation. The 1990s methodological basis owes much of its agenda to the assumptions and research of the previous decade, except lingual/social and cultural studies.

Key words: Ukrainian Translation Studies, history of Translation Studies, translation theory, translation criticism, translation history, Translation Studies analysis, Translation Studies conception, translation didactics.